

Юлія РІБЦУН

Навчально-методичний посібник

**УЧНІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ:
НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК**

для педагогічних працівників,
які працюють з учнями з особливими освітніми потребами

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2020

*Господи Боже!
У ясну годину,
У гожу днину
Благослови дитину
На добре починання,
Бо нележке навчання.
Та дитя все зможе!
Благослови, Боже...*

В. Гринько

ВСТУПНЕ СЛОВО

Психічний розвиток сучасних школярів зумовлений станом системи шкільної освіти, під час трансформації якої кількісно та якісно змінюються показники розвитку учнів. В умовах Нової української школи основні завдання освіти вже не зводяться до передавання знань у готовому, фіксованому вигляді, а вимагають швидко і максимально повно орієнтуватися в постійно змінюваних життєвих обставинах. Презумпція талановитості кожної дитини, цінність дитинства, радість пізнання, розвиток особистості, здоров'я та безпека – ось головні принципи, на яких ґрунтується сучасний освітній процес.

У зв'язку з трансформацією сучасної освіти, зокрема спеціальної, важливим є забезпечення динамічного процесу наступності дошкільця та шкільної початкової ланки, актуалізація потреби безперервної освіти у триаді «дошкільник – учень – студент». Серед базових компетенцій найбільший відсоток становлять ті, що пов'язані з мовленнєвою діяльністю: фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна, мовленнєва компетенції.

До моменту вступу дитини до школи її мовленнєва діяльність характеризується такими особливостями:

- правильна звуковимова – дитина чітко вимовляє всі звуки рідної мови, правильно вживає їх у словах, чітко відтворює складову структуру слів, зокрема складних, з чотирьох і більше складів;
- багатий словник, що поповнюється практично кожного дня новими лексемами, які дитина чує у мовленні оточуючих;
- чітке дотримання граматичних норм мови, зокрема у випадках вживання нестандартних форм словозміни чи словотворення, коли у складі слова відбувається зміна (чергування) звуків (наприклад: осінь але осені; слово але слів; Київ але Києва; радість але радості; пісок але піщинка; дошка але дощечка) чи при зміні слова змінюється його основа (*великий але більший; гарний але краший; поганий але гірший; я але мене; він але його; вона але її*);
- розгорнуте зв'язне діалогічне та монологічне мовлення – дитина вміє самостійно описати предмет (*Що це? З чого складається? Який він? Як ним можна користуватися? Чим він корисний (небезпечний)?* тощо), переказати відомий або щойно почутий текст, скласти розповідь на основі реальних, пережитих подій чи за уявою (вигадану);
- сформованість передумов для опанування читання й письма.

У процесі адаптації до шкільного навчання дитина усвідомлено засвоює морально-етичні норми та правила комунікації й поведінки, які є основою її подальшого розвитку та гармонійної соціалізації. Увесь процес адаптації першокласників протікає на біологічному, психологічному та соціальному рівнях.

У молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення процес адаптації характеризується певними особливостями, серед яких яскраво помітними є тривожні, депресивні стани, невротичні прояви, невпевненість у собі. Педагогічний колектив освітнього закладу має створити максимально комфортне предметно-розвивальне, комунікативно-ігрове середовище, відповідні психолого-педагогічні умови для успішної адаптації першокласників до шкільного навчання.

Важливим видом діяльності для здобувачів початкової освіти є продуктивна праця, яка поєднується з грою, але провідною стає саме навчальна діяльність, основними компонентами якої є мета, потреби, мотиви, навчальні ситуації, навчальні дії та операції. Учні молодших класів поступово опановують різні види навчальних дій, зокрема предметні (наприклад, продуктивні види діяльності), розумові (читання «про себе»), загальні (універсальні для всіх навчальних предметів), окремі (на уроці української мови), конкретні (вправа, задача). Школярі з розладами мовлення не виявляють особливого інтересу до навчальної діяльності, що вимагає постійного стимулювання та підтримування мотивації до оволодіння знаннями, особливо з предметів мовного циклу.

Пізнавальні психічні процеси здобувачів початкової освіти характеризуються зростанням довільності й регульованості, обсягу довільної та словесно-логічної пам'яті, швидким розвитком як говоріння й аудіювання, так і монологічного, писемного, внутрішнього мовлення. Провідними потребами учня початкових класів є пізнавальні, а новоутвореннями особистості молодшого школяра стають довільність, внутрішній план дій і рефлексія, які формуються у складній системі соціальних взаємин (учителі, батьки, ровесники). У період початкового навчання інтенсивно формуються інтелектуальні, моральні, естетичні почуття, а вольові якості виступають міцною платформою для систематичного навчання і водночас для їх поступового розвитку.

Через відсутність або спотвореність мовних засобів у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення комунікативні навички практично не сформовані або перебувають у зародковому стані, що потребує значної допомоги з боку педагогів на рівні усного та писемного мовлення.

Гарантом усебічного розвитку особистості молодшого школяра є постійне опанування ним знань з різних навчальних предметів. Завдання кожного педагога в умовах Нової української школи – знайти такі методи і прийоми, застосувати такі освітні стратегії, щоб процес самореалізації, саморозвитку та пізнавальні потреби учнів заохочували їх до безперервного якісного навчання.

Правильно продумані та ефективно впроваджені спеціальна навчально-виховна й корекційно-розвиткова складові дадуть змогу учням з особливими освітніми потребами, зокрема з тяжкими порушеннями мовлення, на засадах рівності та доступності, взаємної довіри, толерантності й поваги повноцінно здобувати освіту у Новій українській школі.

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
РОЗДІЛ 1. ТРУДНОЩІ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ МОВЛЕННЄВИХ ПОТРЕБ	5
1.1. Види бар'єрів в освітній діяльності молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення	5
1.2. Особливості зорового гнозису дітей із розладами мовленнєвого розвитку, профілактика та компенсація порушень зорових функцій	9
1.3. Стан слухового гнозису молодших школярів з мовленнєвими розладами та складові моделі компенсаційної роботи	15
1.4. Показники сформованості уваги та пам'яті учнів із порушеннями мовлення та їх вплив на навчальну діяльність	25
1.5. Розвиток мислення учнів із тяжкими порушеннями мовлення	29
1.6. Особливості усного та писемного мовлення молодших школярів з мовленнєвими розладами, моніторинг стану сформованості мовленнєвої діяльності, ігри та вправи	46
1.7. Моторний розвиток дітей з мовленнєвими порушеннями	74
1.8. Особливості особистісного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення	85
1.9. Стан сформованості емоційної сфери учнів початкових класів із порушеннями мовлення та програмно-методичне забезпечення емоційно-вольового й ціннісно-сміслового розвитку школярів	89
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	99
2.1. Нейропсихологічний і психолінгвістичний підходи в компенсації мовленнєвих розладів у молодших школярів	99
2.1.1. Нейропсихологічні аспекти в подоланні мовленнєвих порушень у дітей	99
2.1.2. Роль латералізації функцій головного мозку в навчанні дітей із тяжкими порушеннями мовлення	104
2.1.3. Змістове наповнення корекційно- розвиткової роботи з молодшими школярами з розладами мовлення	110

2.2. Реалізація Державного стандарту початкової освіти учнів із тяжкими порушеннями мовлення в умовах Нової української школи	182
2.2.1. Специфічні компоненти уроків як невід’ємна складова комплексного подолання мовленнєвих порушень у дітей.....	182
2.2.2. Комплексне формування мовлення учнів на уроках читання	189
2.2.3. Удосконалення лексичної та граматичної складових мовлення здобувачів початкової освіти на уроках української мови.....	199
2.2.4. Уроки іноземної мови в початковій школі як засіб поглибленого вивчення рідної (української) мови.....	210
2.3. Стратегії підтримки молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення	223
2.3.1. Актуальні питання загальної організації навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення.....	223
2.3.2. Застосування ейдетичних методів і прийомів у навчально-виховній роботі в початковій школі	226
2.3.3. Використання нових інформаційних технологій у роботі з учнями із порушеннями мовленнєвого розвитку	231
2.3.4. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей	235
2.3.5. Використання прийомів самомасажу в корекційно-розвивальній роботі з дітьми.....	239
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	243
ДОДАТКИ.....	244